

Ewa Trojnar

UWARUNKOWANIA PROCESÓW INTEGRACYJNYCH W AZJI WSCHODNIEJ

Wprowadzenie

Sygnały o współpracy krajów Azji Południowo-Wschodniej pojawiły się już po II wojnie światowej i były głównie związane z projektem rozwoju Mekongu. Procesy towarzyszące i kształtujące integrację w Azji Wschodniej¹ nasiliły się pod koniec XX w. Powiązanie gospodarek regionu zostało podkreślone przez azjatycki kryzys finansowy lat 1997–1998². Jednak nie tylko to wydarzenie miało wpływ na przebieg procesu integracji. Część czynników determinujących integrację gospodarek Azji Wschodniej ma znaczenie historyczne.

Celem niniejszej pracy jest podsumowanie minionych oraz identyfikacja współczesnych uwarunkowań tego procesu. Prezentowanie tej tematyki znajduje dodatkowe uzasadnienie w związku z zaangażowaniem największych krajów świata w formowanie przyszłego kształtu integracji, w tym struktur ponadpaństwowych. Spore grono państw zainteresowanych przejściem przewodniej roli w proce-

¹ W niniejszej pracy regionem Azji Wschodniej będą określane państwa członkowie Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ang. *Association of South East Asia Nations*, ASEAN), czyli Brunei, Singapur, Malezja, Indonezja, Tajlandia, Filipiny, Kambodża, Wietnam, Laos i Birma, a także Japonia, Korea Południowa i Chiny, tworzące wraz z państwami ASEAN płaszczyznę tzw. ASEAN + 3. Oczywiście przyjęcie takiego miana może wynikać z zastosowania błędnego podziału geograficznego Azji, gdyż tradycyjnie za obszar Azji Wschodniej uznaje się Północno-Wschodnie oraz Wschodnie Chiny, Półwysep Koreański i Wyspy Japońskie, podczas gdy obszary od Półwyspu Indyjskiego, przez Nizinę Hindustańską, Himalaje, Półwysep Indochiński, po Archipelag Malajski z Filipinami tworzą Azję Południową. Stosowanie dla regionu nazwy Azja Wschodnia w szerszym kontekście znajduje uzasadnienie w praktyce przyjętej przez państwa tworzące fora współpracy. Stosowane określenie znajduje wreszcie uzasadnienie w obserwowanym nasileniu regionalnych procesów integracyjnych w ostatnich latach, co jest przedmiotem prezentowanej pracy.

² Zapoczątkowany bankructwem tajlandzkich firm inwestycyjnych, szybko spowodował recesję państw Azji Południowo-Wschodniej, gdy nastąpiło wzmożone wycofywanie kapitału z rynków krajów tego regionu.

sie integracji pozwala wnioskować, że Azja Wschodnia będzie również w przyszłości regionem o znaczącym potencjale gospodarczym, politycznym i społecznym. Jak rozwinie się i jaką przyjmie formę współpraca państw Azji Wschodniej – czy będzie koncentrować się wokół kwestii gospodarczych, czy położy większy nacisk na wartości łączące społeczeństwa regionu? Prezentowana praca pozostaje również próbą odpowiedzi na tak postawione pytania.

Ogólna charakterystyka regionu

Pod względem ekonomicznym Azja Wschodnia charakteryzuje się znacznym potencjałem przemysłowym i rolniczym. Obejmuje swym zasięgiem państwa wysoko rozwinięte (Japonia), nowo uprzemysłowione (Korea Południowa, Tajwan, Hongkong, Singapur), bogate w zasoby naturalne (Chiny) oraz światowych producentów zboża (Indonezja, Tajlandia i Filipiny). Z drugiej strony jest to region o skrajnie zróżnicowanym stopniu rozwoju gospodarczego, gdzie w 2004 r. dochód przypadający na 1 mieszkańca wahał się od 1,6 tys. dolarów w Birmie, do niemal 30 tys. dolarów w Japonii i Hongkongu. Nawet w grupie średnio zamożnych krajów, zaliczanych do tzw. drugiej generacji krajów nowo uprzemysłowionych (Malezja, Tajlandia, Filipiny i Indonezja), rozbieżności dochodów w skrajnych przypadkach są ponaddwukrotne (Malezja 10,5 tys. dolarów *per capita*, a Indonezja 4,2 tys. dolarów *per capita*). Tabela 1 przedstawia charakterystykę gospodarczą za 2004 r., która dla celów porównawczych opisuje poszczególne kraje pod względem ich produktu krajowego brutto (PKB) w parytecie siły nabywczej (ang. *purchasing power parity*, PPP), w odniesieniu do dolara amerykańskiego, kolejno: PKB *per capita* oraz adekwatną liczbę ludności.

Tab. 1. Charakterystyka gospodarcza wybranych krajów w Azji Wschodniej w 2004 r.

Kraj	PKB w PPP (mld dolarów)	PKB <i>per capita</i> w PPP (dolarów)	Populacja (mln)
ChRL	8 352,791	6425	1299,8
Japonia	3 740,792	29 287	127,7
Korea Południowa	934,232	19 429	48,1
Indonezja	900,932	4163	216,4
Tajwan	595,375	26 240	22,7
Tajlandia	513,489	7889	65,1
Filipiny	386,407	4674	82,6
Malezja	268,719	10 551	25,5
Wietnam	228,270	2783	82,0
Chiny (Hongkong)	214,180	30 970	6,9
Singapur	115,854	27 322	4,2
Laos	11,404	1969	5,8
Kambodża	31,800	2255	14,1
Birma	87,510	1611	54,3
Brunei	8,743	24 435	0,358

Źródło: *World Economic Outlook Database, September 2006* [online], International Monetary Fund, [dostęp: 21 października 2006], dostępny w Internecie: <http://www.imf.org>.

W 2004 r. PKB Chin wyniósł 8,3 bln dolarów, osiągając wartość, której nie zrównoważyła suma produkcji pozostałych krajów regionu (8,04 bln dolarów). Jeszcze większą rozbieżność prezentuje analiza liczebności mieszkańców: prawie półtoramiliardowe Chiny i ponad 755 tys. mieszkańców w pozostałych krajach. Kontrast pogłębiają takie małe kraje, jak np. zamożne Brunei o populacji 358 tys. osób; kilkumilionowy i jednocześnie ubogi Laos czy bogaty Singapur. Gęstość zaludnienia Azji Wschodniej jest bardzo wysoka i skrajnie zróżnicowana: od 25 osób na km² w Laosie do blisko 6,4 tys. w Singapurze i Hongkongu.

W ostatnich latach cechą charakterystyczną krajów tego regionu był szybki rozwój gospodarczy. W 2005 r. w Chinach zarejestrowano 6,9% wzrost PKB, a w państwach ASEAN i regionu Azji Południowo-Wschodniej odpowiednio: 5,3%³.

Zróżnicowanie dotyczy również aspektu kulturowego. Społeczeństwo Azji Wschodniej, liczące w 2004 r. ponad 2 mld ludzi (patrz tab. 1), zaliczane jest do cywilizacji konfucjańsko-buddyjskiej. Uwzględniając przyjęte przez te kraje systemy religijne, można mówić o kręgu konfucjańsko-buddyjskim obrządku Mahajana: Chiny, Japonia, Korea; kręgu Azji Południowo-Wschodniej, gdzie współistnieją buddyzm obrządku Hinajana: Tajlandia, Laos, Kambodża, Birma; buddyzm obrządku Mahajana: Wietnam, Singapur; islam: Indonezja, Malezja, Brunei, a także społeczności katolickie na Filipinach i w Wietnamie⁴.

W kontekście przedstawionego zróżnicowania kulturowego szczególnego znaczenia nabiera koncepcja „wartości azjatyckich”, wylansowana m.in. przez Mahathira bin Mohammada – byłego premiera Malezji (1981–2003) w latach 90. XX w. Poprzez wskazanie różnic pomiędzy kulturami Zachodu i Wschodu odwołał się on do wspólnych dla Dalekiego Wschodu wartości, które uważał za uniwersalne⁵. Takie wspólne elementy moralne mogą wzbogacać współpracę w Azji Wschodniej. Idea ta nie znalazła jednak wielu zwolenników wśród pozostałych państw regionu i, jak wyjaśnia K. Gawlikowski, przyczyn tego należy szukać zarówno w rywalizacji między przywódcami tamtejszych państw, jak i we wrogiej postawie Zachodu, związanej z naiwnymi wyobrażeniami o „uniwersalnej cywilizacji Zachodu”, jaką powinny rzekomo przyjąć wszystkie kraje świata⁶.

Premierowi Malezji zarzucono wykorzystywanie idei „wartości azjatyckich” do obrony autorytarnych reżimów Azji Wschodniej, sprzeciwiających się demokratycznym przemianom⁷. Kraje te stanowią bowiem mozaikę systemów politycznych. Demokratyczne Japonia i Korea Południowa kontrastują z socjalistycznymi: Laosem, Wietnamem, a w szczególności z rządami junty wojskowej w Birnie. Brak gwarancji swobód politycznych w tym kraju wskazuje jednocześnie na sła-

³ Świat i Polska 2006, „Polityka”, „The Economist” 2006, nr 1, s. 80.

⁴ K. Gawlikowski dzieli cywilizację konfucjańską na pięć „kręgów cywilizacyjnych”, gdzie obok konfucjańsko-buddyjskiego, hinduistycznego, islamskiego i mieszanego w Azji Południowo-Wschodniej, dodaje piątą – lamaistyczny związany z ludami pasterskimi lub półpasterskimi Azji Centralnej; zob.: K. Gawlikowski, *Problem „wartości azjatyckich” i koncepcje Mahathira bin Mohammada*, „Azja-Pacyfik” 1999, t. 2, s. 192–237.

⁵ Mahathir bin Mohamad, *Speech at the 29th International General Meeting of the Pacific Basin Economic Council, 21/05/96*, [online], Office of The Prime Minister of Malaysia [dostęp: 2 listopada 2007], dostępny w Internecie: <http://www.pmo.gov.my>.

⁶ K. Gawlikowski, *op. cit.*

⁷ „Journal of Democracy” 1997, Vol. 8, No. 2, cyt. za: K. Gawlikowski, *op. cit.*

bość oddziaływania jego regionalnych partnerów⁸. Dodatkowo najważniejszym problemem pozostaje kwestia nieprzestrzegania praw człowieka w Chinach.

Przebieg procesów integracyjnych

Istotne znaczenie dla dzisiejszego kształtu integracji państw Azji Wschodniej mają historyczne doświadczenia w zakresie współpracy gospodarczej w regionie. Lata 60. XX w. związane są z początkami instytucjonalizacji stosunków międzynarodowych. W 1967 r. powstało Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ang. *Association of South East Asia Nations*, ASEAN). Organizację tę powołali przedstawiciele Indonezji, Malezji, Filipin, Singapuru oraz Tajlandii. W późniejszych latach członkostwo uzyskały również Brunei (1984), Wietnam (1995), Laos i Birma (1997) oraz Kambodża (1999).

Do lat 80. ASEAN było luźną organizacją, koncentrującą się na wspólnych zagadnieniach politycznych. Postępujące procesy globalizacji przyspieszyły jednak przemiany narodowych gospodarek. Kraje Azji Wschodniej szybko stawały się ważną częścią gospodarki światowej. Zaistniała potrzeba sprostania industrializacji, nabrania dodatkowego impetu w kierunku rozwoju przemysłu lokalnego. Wysoki poziom inwestycji własnych (wynikający z oszczędności lokalnych) wspomogły inwestycje zagraniczne, oferujące nowoczesną technologię, *know-how*, infrastrukturę i miejsca pracy. Jednocześnie rozwijała się współpraca handlowa pomiędzy tymi krajami, co wynikało przede wszystkim z bliskości położenia geograficznego i analogicznych problemów rozwojowych.

Znaczny wpływ na zacieśnianie się współpracy pomiędzy krajami w Azji Wschodniej miały procesy związane z światowym regionalizmem, które nasiliły się pod koniec lat 80. XX w. Zakończenie zimnej wojny, zmiana układu sił w świecie przyniosły nowy impuls w integracji gospodarczej. Przemiany dokonywały się zarówno w obrębie państw Wspólnot Europejskich, jak w regionie Azji i Pacyfiku czy na kontynencie amerykańskim. Nie bez znaczenia dla rozwoju współpracy członków ASEAN były decyzje o rozszerzeniu współpracy w Europie, a także o utworzeniu strefy wolnego handlu w obrębie państw APEC i NAFTA.

W 1989 r. powołano Radę Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (ang. *Asia-Pacific Economic Cooperation*, APEC) reprezentującą interesy państw rozwijających się i wysoko rozwiniętych regionu, w celu liberalizacji handlu i inwestycji, wprowadzania udogodnień dla rozwoju biznesu, współpracy gospodarczej i technicznej⁹.

⁸ P. Michalak, *Birmański wrzesień z azjatyckiej perspektywy* [online], Portal Spraw Zagranicznych, [dostęp: 2 listopada 2007], dostępny w Internecie: <http://www.psz.pl>.

⁹ Szerzej na temat APEC zob.: APEC [online], *Asia-Pacific Economic Cooperation*, [dostęp: 4 maja 2007], dostępny w Internecie: <http://www.apec.org>.

W skład członków założycieli Rady weszły niektóre państwa Azji Wschodniej: Japonia, Korea Południowa, Malezja, Filipiny, Singapur, Tajlandia, Indonezja i Brunei¹⁰. Od 1991 r. członkami APEC pozostają Chiny, Tajwan i Hongkong.

W 1994 r. powstał Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu (ang. *North American Free Trade Agreement*, NAFTA) zrzeszający Kanadę, Stany Zjednoczone i Meksyk. Nowy, czy współczesny, regionalizm tamtego okresu, w odróżnieniu od tradycyjnych założeń tego nurtu, wiązał się z dopuszczeniem do współpracy w obrębie ugrupowania krajów o zróżnicowanym poziomie rozwoju gospodarczego, równym liberalizowaniu ich rynków, a także dopuszczeniu do współpracy przy tworzeniu zasad również sektora prywatnego¹¹.

W latach 90. największymi odbiorcami eksportu państw ASEAN były Stany Zjednoczone, państwa Unii Europejskiej i Japonia. W 1993 r. udział eksportu w tych kierunkach w stosunku do całkowitego eksportu państw ASEAN (206,6 mld dolarów) wyniósł odpowiednio: 20,3%, 15,2% i 15%¹². Powstawanie bloków gospodarczych miało więc istotny wpływ na podejście do integracji w regionie Azji Wschodniej.

Promocja eksportu, tak charakterystyczna dla założeń gospodarczych krajów Azji Wschodniej, pogłębiła również zależność w handlu zagranicznym wewnątrz państw ASEAN. W 1993 r. eksport wewnętrzny tych państw kształtował się na poziomie 21,1% (43,7 mld dolarów), a import – 17,4% (38,8 mld dolarów z 223,3 mld dolarów)¹³.

Liberalizacja handlu w obrębie powstałych ugrupowań gospodarczych, a także wysoki poziom współzależności handlowej gospodarek państw ASEAN wpłynął na utworzenie w 1992 r. Strefy Wolnego Handlu ASEAN (ang. *ASEAN Free Trade Area*, AFTA). Od 1993 r. strefa ta obejmuje, z wieloma wyjątkami, handel towarami przemysłowymi, a proces znoszenia taryf celnych nie został zakończony¹⁴.

Rosnące zainteresowanie rynkami państw ASEAN, zamożnych krajów regionu, głównie Japonii, Korei Południowej, Tajwanu i Hongkongu, wpłynęło na intensywną promocję inwestycji. W 1995 r. Japonia zainwestowała w krajach ASEAN ponad 5,6 mld dolarów, a kraje nowo uprzemysłowione (Hongkong, Korea Południowa, Tajwan) 2,8 mld dolarów, co stanowiło odpowiednio: 20% i 10% całkowitej wartości inwestycji. Imponująco wysoki był również poziom inwestycji wewnętrznych, który wyniósł 16,5%, tj. 4,6 mld dolarów. Dla porównania, państwa Unii Europejskiej zainwestowały 5 mld dolarów (17,9%), a Stany Zjednoczone 4,3 mld dolarów (15,3%)¹⁵. W 1998 r. utworzono Strefę Inwestycyjną ASEAN (ang.

¹⁰ Wietnam został przyjęty do APEC w 1998 r.

¹¹ Z. R. Lawrence, *Preferential Trading Arrangements: the Traditional and the New*, [w:] *Regional Partners in Global Markets: Limits and Possibilities of the Euro-Med Agreements*, red. A. Galal, B. Hoekman, London 1997, s. 13–34.

¹² Obliczenia własne za: *ASEAN Statistical Yearbook 2003* [online], *Association of Southeast Asian Nations*, [dostęp: 3 listopada 2007], dostępny w Internecie: http://www.aseansec.org/pdf/ASEAN_statistical2003.pdf, s. 88, 92.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ E. Halliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 1999, s. 281–292; P. Boryk, *Zagraniczna i międzynarodowa polityka ekonomiczna*, Warszawa 2004, s. 169–170.

¹⁵ Obliczenia własne za: *ASEAN Statistical Yearbook 2003*...

ASEAN Investment Area, AIA), jednak kryzys i jego efekty ograniczyły atrakcyjność inwestycyjną państw gospodarek ASEAN.

Poważne konsekwencje dla integracji w regionie Azji Wschodniej miał azjatycki kryzys finansowy (1997–1998). Dotychczasowe formy współpracy nie ochroniły gospodarek, a przeciwnie, spowodowały podobne, katastrofalne dla nich efekty, nie posiadały bowiem wypracowanych mechanizmów koordynacji polityki naprawczej. Priorytetem stało się więc ich jak najszybsze wypracowanie, szczególnie w sytuacji, gdy państwa ASEAN stały w obliczu jednostronnego działania międzynarodowych instytucji finansowych. Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy zalecały wprowadzanie zasad tzw. konsensusu waszyngtońskiego, do którego należały: dyscyplina fiskalna, liberalizacja handlu, otwarcie na zagraniczne inwestycje bezpośrednie, prywatyzacja, deregulacja, zapewnienie praw własności i rynkowy kurs walutowy¹⁶. Możliwość pogłębienia współpracy gospodarczej była jednym ze sposobów przeciwstawienia się naciskom prowadzenia takiej polityki makroekonomicznej. Interwencjonizm państwa przyniósł wymierne korzyści w Malezji, w odróżnieniu od sytuacji gospodarek Tajlandii i Indonezji, które działały zgodnie z międzynarodowymi wytycznymi. Azjatycki kryzys finansowy odbił się negatywnie również na gospodarkach krajów wysoko rozwiniętych, a w szczególności na Korei Południowej. Jego skutki odczuły również Japonia i Chiny. Uwydatnił on słabość regionalnych instytucji w zakresie wdrażania polityki naprawczej.

W 1997 r., m.in. jako odpowiedź na skutki kryzysu, zrodziła się inicjatywa powołania szerszego forum współpracy: ASEAN+3 – spotkań na szczycie przedstawicieli państwa ASEAN, Chin, Japonii i Korei Południowej¹⁷. W 1998 r. w wyniku konsultacji utworzono platformę dla spotkań wybitnych intelektualistów reprezentujących 13 państw forum (ang. *East Asia Vision Group*). W 2001 r. powołano grupę badawczą, w której skład weszli przedstawiciele rządów państw forum ASEAN+3 (ang. *East Asia Study Group*). Raporty z prac obu grup, prezentowane odpowiednio w 2001 r. i 2002 r., wskazywały na potrzebę intensyfikacji integracji nie tylko na płaszczyźnie gospodarczej, ale również współpracy politycznej oraz w zakresie bezpieczeństwa. Rekomendacje tych grup zawierały siedemnaście celów krótkoterminowych, których wypełnienie powinno nastąpić do 2007 r., oraz dziewięć średnio- i długoterminowych.

Dotychczas udało się wypełnić kilka z nich. Powołano Radę Biznesu Azji Wschodniej (ang. *East Asia Business Council*) zrzeszającą przedstawicieli sektora MSP oraz korporacji międzynarodowych działających w regionie. Odniesiono sukces w budowie sieci zespołów doradczych, stanowiących zaplecze naukowo-badawcze przebiegu procesu integracji. Obecnie sześć zespołów prowadzi analizy w zakresie współpracy ekonomicznej, finansowej oraz politycznej pomiędzy państwami ASEAN+3. Powodzeniem zakończyło się także wdrażanie programu roz-

¹⁶ Kryzys konsensusu waszyngtońskiego, „Gazeta Prawna”, 28–30 IX 2007.

¹⁷ Na początku lat 90. propozycję taką złożył państwu ASEAN oraz Japonii, Chinom i Korei Południowej, premier Malezji Mahathir Mohamad. Współpraca miała przyjąć nazwę East Asian Economic Group (EAEG), później East Asia Economic Caucus (EAEC).

woju zasobów ludzkich, dzięki powołaniu jednostki zajmującej się wymianą kadr i ich rozwojem (ang. *ASEAN Plus Three Study Group on Facilitation and Exchange of People and Human Resources Development*). Utworzono również Forum Azji Wschodniej (ang. *East Asia Forum*) do koordynacji współpracy w zakresie społecznym, kultury i edukacji¹⁸.

W ramach forum ASEAN+3 funkcjonuje 48 płaszczyzn współpracy w sferze gospodarczej, finansowej, politycznej i bezpieczeństwa, turystyki, środowiska, energetyki i technologii teleinformatycznych.

Mając na uwadze starania państw Azji Wschodniej o rozszerzenie dziedzin współpracy, a także pogłębiania już istniejącej, należy zaznaczyć, że wśród czynników świadczących o wzroście zależności w regionie można wymienić saldo wewnętrznej wymiany handlowej. W 1990 r. udział wartości eksportu wewnątrz regionu w całkowitym eksporcie państw członkowskich wyniósł 20%. Udział ten w kolejnych latach zmieniał się i wyniósł: 21,1% w 1993 r., 25% w 1996 r., 22,3% w 2001 r., od chwili wystąpienia tendencji wzrostowej: do 25,3% w 2005 r. Udział państw ASEAN w imporcie wewnątrzregionalnym w 1990 r. wyniósł 16% i w kolejnych latach umacniał się do 24,5% w 2005 r.¹⁹

Do kluczowych odbiorców państw ASEAN należą obecnie Stany Zjednoczone, Unia Europejska i Japonia (odpowiednio: 14,4%, 12,5% i 11,2% udziału w eksporcie w 2005 r.; por. tab. 2: Handel zagraniczny państw ASEAN w 2005 r.).

Tab. 2. Handel zagraniczny państw ASEAN w 2005 r. (w mln dolarów i %)

Kraj/region	Wartość		Udział w handlu zagranicznym państw ASEAN	
	eksport	import	eksport	import
ASEAN	163 862,5	141 030,7	25,3%	24,5%
Stany Zjednoczone	92 941,9	60 976,4	14,3%	10,6%
Unia Europejska	80 922,1	59 611,6	12,5%	10,3%
Japonia	72 756,4	81 077,9	11,2%	14,1%
ChRL	52 257,5	61 136,0	8,1%	10,6%
Korea Południowa	24 362,3	23 609,5	3,8%	4,1%
Australia	19 645,7	11 593,0	3,0%	2,0%
Indie	15 048,3	7 952,3	2,3%	1,4%
Nowa Zelandia	2 633,3	1 455,8	0,4%	0,3%
Rosja	1 468,8	3 234,9	0,2%	0,6%
Pozostale kraje	122 248,3	125 064,2	18,9%	21,7%
RAZEM	648 147,0	576 742,4	100,0%	100,0%

Źródło: *ASEAN Trade by Selected Partner Country/Region, 2005* [online], Association of Southeast Asian Nations, [dostęp: 2 listopada 2007], dostępny w Internecie: <http://www.aseansec.org/stat/Table19.xls>.

¹⁸ *Database on the Cooperation Progressing in the ASEAN Plus Three and ASEAN Plus One Cooperation Frameworks* [online], Association of Southeast Asian Nations, [dostęp: 17 maja 2006], dostępny w Internecie: http://www.aseansec.org/DATABASE_Consolidated%20ASN+3_DB%20as%20of%2017%20Oct%2006.pdf, s. 5-78.

¹⁹ *ASEAN Statistical Pocketbook 2006* [online], Association of Southeast Asian Nations, [dostęp: 2 listopada 2007], dostępny w Internecie: <http://www.aseansec.org/19196.pdf>, s. 43, 45.

Warto również zauważyć, że transakcje państw ASEAN z Japonią i Chinami wykazują deficyt handlowy. W 2005 r. wartość eksportu państw ASEAN przekroczyła 648 mld dolarów, a importu 576,7 mld dolarów.

Równie imponująca pozostaje wielkość bezpośrednich inwestycji zagranicznych napływających do państw ASEAN. W 2005 r. zainwestowano tam 38 mld dolarów, gdy rok wcześniej ponad 25 mld dolarów (wzrost o 48%). Udział inwestycji wewnętrznych, tj. pochodzących z państw regionu, wyniósł w 2004 r. 9,5%, co odpowiadało wartości 2433 mln dolarów. Najwięksi inwestorzy to państwa Unii Europejskiej, Stany Zjednoczone i Japonia, których udział w 2004 r. wyniósł odpowiednio: 21,1%, 19,7% i 9,9%²⁰.

Wysoka współzależność największych gospodarek świata i ASEAN pozostaje dowodem potrzeby dalszej liberalizacji zasad współpracy. Wiele krajów Azji Wschodniej negocjuje i zawiera bilateralne porozumienia dotyczące współpracy gospodarczej (ang. *economic partnership agreements*, EPA). Część z nich planuje wdrożenie stref wolnego handlu (ang. *free trade agreements*, FTA), regulujących węższy zakres działań niż EPA. Wśród nich warte podkreślenia są dążenia największych państw.

Chiny przygotowują się do zawarcia porozumienia dotyczącego powołania strefy wolnego handlu z sześcioma państwami ASEAN do 2010 r. i z pozostałymi do 2015 r., a negocjacje w tej sprawie rozpoczęto w 2001 r. Do 2007 r. osiągnięto już porozumienia w zakresie liberalizacji handlu towarami i usługami, a prowadzone są prace w zakresie zniesienia ograniczeń w przepływach inwestycji. W 2007 r. Korea Południowa zakończyła negocjacje z państwami ASEAN w zakresie liberalizacji handlu towarami i usługami. Z porozumienia dotyczącego obrotów towarowych wyłączono Tajlandię – z powodu rozbieżności dotyczących rynków rolnych (w tym wypadku ryżu).

Najpóźniej, bo w 2004 r., decyzję w sprawie rozpoczęcia negocjacji dwustronnego porozumienia w sprawie partnerstwa gospodarczego podjęła Japonia. Rozmowy z państwami ASEAN mają się zakończyć w 2009 r., a dotyczą, obok kwestii regulacji handlu towarami, usługami i inwestycjami, zasady pochodzenia towarów, rozstrzygania sporów, wymogów sanitarnych i fitosanitarnych, barier technicznych w handlu, zasad współpracy gospodarczej i praw własności intelektualnej²¹. Dla Japonii państwa ASEAN pozostają odbiorcą 25,5% eksportu, a wszystkie kraje Azji Wschodniej – 46,7%²².

Współpraca w ramach państw ASEAN i nowych, poszerzonych form, dotyczy głównie kwestii gospodarczych. Rosnąca zależność handlowa i inwestycyjna, w opinii przedstawicieli państw członkowskich ASEAN, nie marginalizuje pozostałych dziedzin współdziałania. Potwierdza to przyjęta w 2003 r. deklaracja („Bali Concorde II”), w myśl której Wspólnota powinna się opierać na trzech filarach

²⁰ *Ibidem*, s. 70.

²¹ Bilaterals.org [online], [dostęp: 1 listopada 2007], dostępny w Internecie: <http://www.bilaterals.org>.

²² *Historical Statistics of Japan. Value of Japan Exports by Principal Country (Area) of Destination (1946–2003)* [online], *Statistics Bureau & Statistical Research and Training Institute*, [dostęp: 1 listopada 2007], dostępny w Internecie: <http://www.stat.go.jp/data/chouki/zuhyou/18-01.xls>.

współpracy: politycznym i w dziedzinie bezpieczeństwa, ekonomicznym oraz społecznym i kulturowym²³.

W grudniu 2005 r. w Kuala Lumpur odbył się pierwszy szczyt państw Azji Wschodniej (ang. *East Asia Summit*, EAS)²⁴ – podczas jedenastego już spotkania przedstawiciele państw ASEAN. Wśród zaproszonych uczestników znaleźli się przedstawiciele dziesięciu państw członkowskich ASEAN oraz goście reprezentujący zamożne państwa świata, z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych, a więc Japonię, Koreę Południową, Chiny, Indie, Australię i Nową Zelandię. W roli obserwatora zaproszenie przyjęła również delegacja Rosji. W końcowej deklaracji stwierdzono, że ustanowienie forum rozmów strategicznych, politycznych oraz spraw ekonomicznych leży we wspólnym interesie państw, a jego celem jest popieranie pokoju, stabilizacji oraz dobrobytu w Azji Wschodniej²⁵.

Przyszłość integracji w Azji Wschodniej

Rozważania na temat przyszłości regionu wymagają wzięcia pod uwagę wielu uwarunkowań pozaekonomicznych, mogących mieć negatywne skutki dla przebiegu i efektu całego procesu. Ewentualna grupa państw członkowskich charakteryzuje się zbyt dużym zróżnicowaniem, aby formułować w jej ramach plany ścisłej integracji. Zróżnicowanie to dotyczy zamożności krajów Azji Wschodniej. Kontrast pomiędzy ubogimi a zamożnymi krajami regionu może spowalniać podjęcie decyzji współpracy z powodu obawy przed pogorszeniem się dotychczasowej pozycji krajów bogatych. Podobnie, rozległy i różnorodny geograficznie obszar Azji Wschodniej, wymagający stworzenia szczególnych zasad rozwoju, może stanowić przeszkodę w integracji. Obawy może budzić także skrajnie różna liczebność populacji tych krajów. Różnorodność wierzeń i kultur, pomimo odwoływania się do kręgu „wartości azjatyckich”, stanowi kruchą podstawę do ewentualnego wprowadzenia polityki ponadkrajowej. Podobne przeszkody ujawniają różnice natury politycznej. Brak homogeniczności ustrojów politycznych w obrębie regionu może wpłynąć na przyszłą klęskę integracji. Trudną kwestią jest też łamanie praw człowieka.

W dyskusji nad przyszłym kształtem integracji Azji Wschodniej wyłaniają się liderzy. W kontekście znacznego zróżnicowania krajów regionu ich rola może okazać się kluczowa. Przewodnią rolę w procesach regionalnej integracji mogłyby odgrywać państwa ASEAN+3. Instytucjonalne i wypracowane już ramy współpracy w znaczny sposób ułatwiałyby koordynację polityki. Istnieje prawdopodobieństwo

²³ *Declaration of ASEAN Concord II (Bali Concord II)*, z 7 października 2003 r., ASEAN [online], [dostęp: 17 maja 2006], dostępny w Internecie: <http://www.aseansec.org/15159.htm>.

²⁴ Dokumenty źródłowe dotyczące szczytu ASEAN [online], [dostęp: 17 maja 2006], dostępny w Internecie: <http://www.aseansec.org/17724.htm>, oraz 11th ASEAN Summit [online], [dostęp: 17 maja 2006], dostępny w Internecie: <http://www.11thaseansummit.org.my/mainpage.php>.

²⁵ Cyt. za: „We have established the East Asia summit as a forum for dialogue on broad strategic, political and economic issues of common interest and concern with the aim of promoting peace, stability and economic prosperity in East Asia”. *Kuala Lumpur Declaration on the East Asia Summit*, z 14 grudnia 2005 r., ASEAN [online], [dostęp: 17 maja 2006], dostępny w Internecie: <http://www.aseansec.org/18098.htm>.

stwo, że to szersze forum dyskusji nad integracją w regionie Azji Wschodniej może przejąć główną rolę w kształtowaniu przemian, choćby od strony organizacyjnej, czego przykładem stał się szczyt w Kuala Lumpur w 2005 r.

Analizując przywództwo w procesach integracji w Azji Wschodniej, można zauważyć, że na pierwszym miejscu pod względem przewagi gospodarczej oraz aspiracji politycznych plasuje się Japonia. Na jej sytuację w regionie ma jednak wpływ ewentualny sprzeciw sojusznicznych Stanów Zjednoczonych wobec planów ścisłej i instytucjonalnej współpracy w regionie. Powstanie wspólnoty uwzględniającej kwestie bezpieczeństwa oraz wspólnej polityki zagranicznej byłoby w konflikcie z obecnymi, dwustronnymi porozumieniami bezpieczeństwa łączącymi tak Japonię, jak i Koreę Południową. Niemniej to właśnie Japonia podejmuje szereg inicjatyw społecznych, edukacyjnych czy opiniotwórczych na rzecz integracji regionu²⁶. Na drodze Japonii do supremacji w Azji Wschodniej niewątpliwie stoją Chiny, które podobnie jak ona dokładają wszelkich starań, by sprostać wyzwaniom nowoczesnej gospodarki, potrzebom regionu i możliwości odgrywania tam coraz większej roli.

Prowadzenie przez Chiny, Japonię i Koreę Południową interesów w państwach ASEAN, a przez to zacieśnianie współpracy także w innych dziedzinach, jest możliwe również z uwzględnieniem dwustronnych porozumień dotyczących współpracy gospodarczej i stref wolnego handlu, co potwierdzają zawarte w ostatnich latach umowy. Dalsza liberalizacja współpracy w kierunku zawarcia umów wielostronnych – obejmująca wszystkie kraje Azji Wschodniej, mogłaby być również realizowana przez istniejące płaszczyzny współpracy ASEAN, AFTA i AIA, jednak obecnie ich efektywność jest niewystarczająca.

Realizacja zadań współpracy gospodarczej związanych z postępowaniem integracji regionu będzie zmierzać nieuchronnie do liberalizacji handlu oraz wprowadzania udogodnień inwestycyjnych. Jej pierwszy krok może zatem stanowić zawarcie porozumień o współpracy gospodarczej sprzyjających przepływowi towarów, ludzi, kapitału i informacji. W dalszej kolejności mogłoby dojść do ujednoczenia taryf celnych. Integracja rozmaitych systemów gospodarczych i koordynacja polityki monetarnej sprzyja wprowadzeniu wspólnej waluty. Równoległe, obok zacieśnienia więzów ekonomicznych, mogłaby się rozwijać współpraca w dziedzinie obronności, zmierzająca do wypracowania wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Taka ewolucja współpracy państw Azji Wschodniej odpowiadałaby teoretycznym założeniom integracji gospodarczej, tj. dostośowywaniu się struktur gospodarczych, tworzeniu się między nimi trwałych powiązań, w których efekcie powinien powstać jednolity organizm gospodarczy²⁷. Najprostszą formą współpracy jest strefa wolnego handlu, do której dochodzi w wyniku likwidacji taryf celnych, ale przy zachowaniu autonomii w ustalaniu taryf zewnętrznych. Ujednoczenie ceł zewnętrznych wprowadza unię celną. Wspólny rynek to wyższa forma integracji re-

²⁶ Szerzej na ten temat zob.: *The Council on East Asian Community* [online], [dostęp: 17 maja 2006], dostępny w Internecie: <http://www.ceac.jp>.

²⁷ E. Jantóń-Drozdowska, *Regionalna integracja gospodarcza*, Warszawa 1998, s. 7–10.

gionalnej, oznaczająca również zniesienie przeszkód w przepływie czynników produkcji (kapitału i siły roboczej) poprzez ujednoczenie polityki stopy procentowej i kursu walutowego, polityki cenowej i płacowej. Przy zachowaniu powyższych ograniczeń wewnętrznych rezygnacja w autonomicznej polityce walutowej na rzecz wspólnej oznacza unię walutową. Unia ekonomiczna obejmuje dodatkowo koordynację polityki makro- i mikroekonomicznej, a wprowadzenie jej ujednoliconej wersji oznacza pełną integrację ekonomiczną²⁸.

Formuła pełnej integracji wymaga od państw rezygnacji ze swobód i przywilejów wewnętrznych, a państwa te nie są jeszcze na to w pełni przygotowane. W założeniach państw ASEAN integracja nie miałaby oznaczać ingerencji, a raczej osiąganie porozumienia co do podstawowej zasady²⁹. W pozytywnym świetle należy odbierać plany kształtowania tzw. Wspólnoty Wschodnioazjatyckiej (ang. *East Asia Community*, EAC), której fundament mogą stanowić ewidentne sukcesy współpracy gospodarczej³⁰. Na jej efekty, wychodzące poza oficjalne deklaracje, trzeba będzie jeszcze długo czekać.

Podsumowując dotychczasowe osiągnięcia integracyjne krajów Azji Wschodniej, należy stwierdzić, że proces przebiegał wielotorowo i nie został zakończony. Z jednej strony formowały go stosunki bilateralne państw zniecierpliwionych brakiem finalizowania porozumień wielostronnych. Zaznaczały się w nich różnice zdań i interesów. Z drugiej – widać postawy i idee integracyjne, o których świadczą spotkania przedstawicieli państw ASEAN+3. Należy wyraźnie podkreślić ekonomiczny wymiar współpracy w regionie. Czynnikiem kształtującym proces były dobrodziejstwa płynące z bliskości położenia geograficznego w regionie Azji Wschodniej, tradycji konfucjańskiej i fenomenalnego wzrostu gospodarczego regionu. Nie bez znaczenia dla zacieśniania współpracy była ewoluująca komplementarność gospodarek, atrakcyjność inwestycyjna, a także wzajemna konkurencyjność. Wpłynęły na nią działania interwencyjne instytucji międzynarodowych, które zaakcentowały potrzebę kształtowania własnej polityki rozwojowej. Procesy regionalizmu i globalizacji uwydatniły korzyści ze współpracy i konieczność rywalizacji z największymi krajami i ugrupowaniami gospodarczymi.

²⁸ P. Bożyk, *Zagraniczna i międzynarodowa polityka ekonomiczna*, Warszawa 2004, s. 158–162; *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. A. Budnikowski, E. Kawecka-Wyrzykowska, Warszawa 1997, s. 281–283.

²⁹ *Declaration of ASEAN Concord II (Bali Concord II)*...

³⁰ P. Purnomo, *Japan and East Asia Marching Together Toward Connectedness*, „The Jakarta Post” [online], [dostęp: 17 maja 2006], dostępny w Internecie: <http://www.thejakartapost.com/yesterdaydetail.asp?fileid=20060511.E03>.